

Милутин А. ЉЕШЕВИЋ*

ЕКОЛОШКА И ХУМАНА ЕТИКА

УВОД

Омогућити цјелокупној људској популацији да упозна свој однос са средином у којој живи (природном и друштвеном) значи да научна идеја о културној и материјалној једнакости и равноправности завлада у људским односима и добије мјесто као генерална идеја људског рода. Пошто се ради о неодвојивој спрези односа: природна средина – човјек – друштво (друштвена средина), то значи да ни у ком случају не можемо одвојено посматрати однос човјек-природа од односа човјек – друштво. У супротном то би значило одвајање једног субсистема од другог и нарушавање основног система односа. Такође би било погрешно посматрати одвојено однос човјека према друштву (друштвене односе), јер би то значило да разматрамо неки нематеријални имагинарни систем, који не почива на реалној подлози – природи (природни ресурси и услови су базни елементи друштвеног система). Овим бисмо хтјели да укажемо да у односу човјека и околине доминира идејни смисао и да се ни у ком случају не могу искључити друштвени односи и односи међу људима из природног окружења. Пошто човјек на своју природну околину не дјелује само као јединка или као неорганизована скупина животиња, већ као систематичан скуп удружених чланова, друштвених групација и заједница, средина ће добијати онакве садржаје какве их је то организовано друштво замислило.

Јасно је да је неопходно изучити и утврдити норме друштвене интеракције са природном средином, које ће постати наша морал-

* Проф. др Милутин А. Љешевић, Универзитет у Београду

на обавеза и чинити основни цивилизацијски оквир друштвеног постојања. Морамо, такође, бити свјесни чињенице да данашња сазнања о међуодносу човјека и друштва са природном средином нијесу коначна, да до потпуних рјешења нијесмо дошли, да савремени социјални односи нијесу и најбољи могући. Зато је основни смисао развоја духовности и цивилизованости сваког друштва и друштвене заједнице да у циљу управо оптималног развоја културе усагласи и еколошки уравнотежи потребе друштва са могућностима и законитостима природне средине.

Савремени изазови захтијевају брзо промишљање историјски формираног у људског схватања, усмјереног на потрошачки, рушилачки и у многим случајевима, деструктивни однос човјека према природи. У савременом свијету у контексту бесмисленог односа према свом и животу других бића, када су беспотребно уништени милиони живих бића, основа савременог односа човјека и природе мора имати дубоке моралне принципе који задовољавају потребе садашњости, али не и компромитовања способности будућих генерација да задовоље своје потребе.

ЕТИКА КАО ОСНОВА ДУХОВНОГ ЖИВОТА ЉУДИ

Појам „етика” је филозофска категорија која третира међуљудске односе, односе међу појединцима, међу појединцима и људским заједницама, као и међу самим друштвеним заједницама. Често се појам етике поистовјећује са појмом морал. Етику можемо третирати и као објективно и као субјективно стање односа међу људима. Еколошка етика је била интересантна још у античкој Грчкој. Антички филозоф Зенон (оснивач стоичке филозофије) је сматрао да је највиши смисао људског живота његова сагласност са природом. У књизи *О природи човјековој* је разрадио принципе живота у складу као највише етичке идеале. По стоицима живот је нешто најдрагоцјеније које је дар природе. Сматра се да је Алдо Леополд 1949. године утврдио основе савремене еколошке етике. Он је тврдио да је примитивном човјеку еколошка равнотежа одржавана по инстинктима, а да је савременом човјеку потребна еколошка етика. По његовом мишљењу „Еколошка етика би се односила на Земљу, животиње и биљке које расту у њој. Земљишни односи су стриктно економски, дају привилегије али не и обавезе. Проширење етике у овом правцу је еколошка нужност. Ми злоупотребљавамо земљи-

ште јер га сматрамо добром које нама припада. Када будемо видели Земљу као добро коме ми припадамо можда ћемо почети да је користимо са љубављу и поштовањем”.

Питање морала је веома старо, практично као и сам људски род. Иако је морал стара категорија која детерминише односе међу појединцима, друштвеним заједницама до односа на релацији људска јединка и друштвена заједница. При томе се под друштвеном заједницом подразумева свака организована људска скупина почев од брачног пара, преко породице, кућне заједнице, локалне заједнице до државе и цијелог човјечанства исказаног кроз Уједињене нације или регионалне савезе или заједнице. Ово је класично поимање људске етике. Међутим, у новије вријеме се све више разматра питање и односа човјека према другим живим бићима и природи у цјелости. Свакако да се на томе не треба да се зауставимо. Од посебног значаја је и однос човјека појединца и друштвене заједнице према будућим генерацијама, односно према насљеђу. Тиме хумана етика добија ново квалитативно обиљежје.

Са друге стране еколошка етика има доминантно становиште о једнаком праву на живот свих бића међу њима и човјека. Право на живот свих живих бића на одређен начин искључује право човјека да неограничено убија биљке и животиње, без рационалног односа према њима. Класична екологија је заснована на борби за опстанак при чему је оправдано да ради опстанка једно живо биће одузима другом живом бићу живот јер се храни његовим тијелом. У хуманој екологији такав принцип је неодржив јер би се тиме правдало сатирање слабијих појединаца и читавих друштвених заједница. Чак би се могло поставити питање Шта је то слабији појединац? Да ли се ради о физички слабијем појединцу или о интелектуално слабијем појединцу? Та питања су одавно разријешена у моралним ставовима савремене цивилизације. Дакле, еколошка етика и њени принципи засновани на борби за опстанак у хуманој етици не налазе упориште.

Хумана етика се заснива на праву. Свакако да право треба разликовати од појма правда јер је појам право промјенљив и консекуентан је са друштвеним промјенама. Право се развија са развојем друштва, а правда је постулат који је вјечит и не зависи од друштвеног уређења, нити од историјског времена. Права су социолошки изум који помаже људима да живе заједно. Она нијесу ис-

тог квалитета са правом који имају индивидуе. Основна права као што је право на живот су везана за индивидуу, док изведена права се везују за друштвене заједнице. Заправо људи се труде да обезбиједе правне норме прокламоване од мноштва. Њихово прихватање најчешће омогућава прихватљиво понашање у друштву. Овај појам је отворен за психосоцијалне дебате. Зато се и говори о разним облицима права, док је правда једна једина и јединствена.

ПРИНЦИПИ ЕКОЛОШКЕ ЕТИКЕ

Све више се као морално питање поставља понашање и однос према живом свијету. Ово питање није важно само за биологе и екологе, оно је важно за сва људска бића. Наиме, ако имамо у виду генетски развој човјека који подразумијева ношење генетског кода свих чланова у његовом еволуционом развоју, тада ће и вируси и бактерије, као сложенија жива бића, имати развојну еволутивну улогу људске заједнице. Прекидање еволутивно генетског ланца развоја може имати за посљедицу заустављања развоја човјечанства.

Велико питање је која област права мора бити укључена да би обухватила све животне врсте, па чак и ријеке, стијене и земљиште. Нема увјерљивог разлога зашто права не би требало проширити. Ако права помажу људима да избјегну међсобне конфликте, зашто онда права животиња, биљног свијета и права земљишта не би помогла људима да заштите своју околину а тиме и себе сама? Прихватајући право живих бића на живот и заштиту људи, обезбјеђују хуманизацију свог односа према природи. Тиме се избјегава право на господарење, али не искључује право на рационално управљање.

Еколошка етика има јединствен поглед на биолошки и физички свијет. То је био почетак, бар у модерном добу код филозофа током седамдесетих. Етика човјекове осредине је разноврсна и велика област проучавања. Она је настала као еквивалент три чињенице:

– Људско дјеловање удружено са технолошким развојем има великог утицаја на природу, тако да је неопходно испитати етичке посљедице тог дјеловања.

– Многа људска дјелства на окружење остављају посљедице на цио свијет, а и глобална перспектива поставља своја властита морална питања везано за те односе.

– Треће, важност морала је узрапредовала, тако да и животиње, дрвеће и земљиште имају своја морална и легална права – цивили-

зација укључује цијелу природу у тај етички систем. Ово повећање бриге захтијева и нову еколошку етику.

Биогеографски и еколошки принципи наравно дају одговоре на питања менаџмента човјекове животне средине. Али управљање нема само „научну” димензију, већ и социолошку и етичку. Ове димензије морају се узети у обзир када се говори о односима између људи и других живих бића. Одговори на ова питања треба да објасне права живих бића и природе у цјелости, дефинишу етичке односе према природи али и међусобну повезаност биогеографије, екологије и праксе очувања околине, са једне стране, и социологије и права, са друге стране.

ЕКОЛОШКА И БИОЛОШКА ПРАВА

Једна свеобухватна дефиниција права везана за природну средину би помогла људима да поштују природу. Али суштина ствари је сложена због предуслова, без којих објекти не би имали утврђена права а то су: реципрочност, одговорност, осјетљивост.

Реципрочност значи заправо да права морају бити међусобно повезана и каузална: ти поштујеш мене и ја поштујем тебе. Нажалост, ова реципрочност често бива нарушена због утицаја неких јачих сила. Неки људи имају више моћи која им омогућава да крше права других. Моћније групе људи (богаташи) самим тим имају већа права од мање богатих и сиромашних људи. Ова права су управо проистекла кроз питања хумане етике. По томе ако биљке, животиње стијене и земљиште немају ту потребну моћ, зашто би онда уопште требало да имају нека права? Изречен овако грубо овај аргумент даје безосјећајност. Ублажавање посљедица омогућено је допуњавањем – за допуну права људи морају прихватити одговорност.

Одговорност је једно од основних питања хумане етике. Животиње, биљке, земљиште не могу прихватити одговорност јер не посједују свијест о томе. То би значило да они не могу ни имати права. Одговорност је везана за свијест и савјест. То значи да не постоје озбиљни разлози да права и одговорности не буду нераздвојени. Ако су животиње вриједне људског поштовања због своје улоге у еволуцији људског рода као и због непобитне улоге у свакодневном људском животу, онда би оне могле бити награђене одређеним правима, иако оне немају осјећаје које имају људи. Питање „награђивања” од стране људи је ствар појединаца и појединачних

заједница и својеврстан је облик преузимање права на „господарење над природом”. Нажалост, одговорност према природи није правило већ ствар појединаца. Сама чињеница да су државе законом уредиле заштиту појединих територија, појединих врста или станишта исказује тенденцију господарења над природом.

Осјећајност је присутна у свакој живој врсти и заправо је она и штити. По Ивану Павлову и његовој науци, на животиње не треба гледати само механички јер су оне више од тога, да оне имају и условне рефлексе и извјесне елементе интуиције. Интересантна је чињеница да се поједине животиње везују за неке људе, док су према другим агресивно настројене. Новија истраживања показују да и биљке посједују извјесне осјећаје према околина. Наиме, оне се прилагођавају условима средине, оријентишу према свјетлости, мигрирају из за њих непогодне средине. То је дало путоказ осталим научницима, који су сад спремни да виде животиње, као права бића, а не само као биохемијске машине. Али осјети које посједују поједина жива бића не могу се третирати као морал тих бића, већ само као путоказ за моралне обавезе људи прама њима. Ако животиње имају права, како би она требало да функционишу? Ово је компликовано питање јер захтијева много аспеката. Сви аспекти почивају на хуманом понашању људи према животињама чија је основа заправо новопронађена саосјећајност према природи и према самим животињама. Ова саосјећајност је донијела благостање животињама. Покрет за слободу животиња кроз филмове и друге медије показао је људима на које све начине животиње могу бити мучене на разним фармама или у лабораторијама. Људи су зато покушали заштитити животиње на разне начине: бојктовали су продавнице животиња, упадали су у лабораторије и ослобађали животиње, одбијали су да једу месо, итд. Промјене у човјековом односу према животињама нијесу изражаване само насилним акцијама. Постоји и мирнији начин за промјену, који је мање видљив али је сигурно темељитији.

Три моралне поуке су произишле из проучавања права животиња произашлих захваљујући ближем испитивању – селекција (контролисање) животиња (cooling), и чување животиња у заробљеништву.

Контролисање животиња заправо значи селекцију. Неки људи изражавају незадовољство због концентрације вируса, бактерија,

пестицида. Одабир сисара покренуо је јавно негодовање. Одабир младих фока је упознат помоћу гласних звукова и преплашених одговора.

Пуцање на дивље коње из авиона почело је у Аустралији 1985. до 1988. условило је да Друштво индустријалаца добије преко 7000 протестних писама на годину. У USA дивљи коњи су заштићени законом. Донесен је закон да они морају бити заштићени на подручју на којем су нађени. Законом је одлучено да је чопор коња заштићен, али и да остатак животиња буде премјештен или понуђен приватним установама које имају квалификоване људе, или уништен ако су стари, болесне или им приватни смјештај није могуће наћи.

Многи људи прихватају да су неке од хуманих селекција великих сисара нужно зло јер је на тај начин могуће спријечити преискориштавање природе и њену деградацију. Поједине врсте као што су срне, јелени, зечеве и друге стално морају бјежати од природних непријатеља (претежно од вукова), па природни излов често може довести до уништавања цијеле популације на датој територији. Улога људи је да кроз управљање екосистемима обезбиједи да ниједна врста не буде уништена. Све више заштита појединих врста постаје регулисана међународним правом. Тако је конвенцијама УН ограничен улов китова, а улов неких морских сисара је у потпуности забрањен.

Трговина дивљачи у појединим дјеловима (слоновача, мошус, рогови) је интернационални бизнис који вриједи 15 милијарди долара годишње. Већина је легална и контролисана националним и међународним законима, од којих је најзначајнији CITES. CITES је донесен 1975. и 139 земаља га је прихватило. Заједно, ове земље дјелују у оквиру регуларне и отворене трговине са око 25.000 врста али имају и забрану трговине са осталих 800 врста којима пријети изумирање.

Животиње су ловљене на дивље и кријумчарене преко границе. Годишње се у свијету прода око 50.000 примата, 70.000 слонових кљова од афричких слонова, 4 милиона живих птица, 10 милиона коже гмизаваца, 350 милиона тропских риба и око милион орхидеја.

Као једно од основних питања еколошке етике је и питање држања животиња затвореним. Затворене животиње се држе у становима, кућицама, кавезима, акваријумима и зоолошким вртovima. Истргнуте из свог природног станишта животиње постају ро-

бље чија патња није мала. Замислимо вука који је сведен на неколико метара квадратних, или бијелог медвједа који мора да живи у прљавој и топлој води. Зоолошки вртови нијесу оно за шта се представљају. Ако се социолошко становиште људи према животињама промијени, они ће морати објаснити разлог њиховог постојања. ЗОО је настао у зениту природне историје, кад је готово сваки учени човјек био љубитељ историје природе. ЗОО вртови су били мјеста на којима су излагане обичне и чудне креатуре пронађени на различитим странама глобуса. Ова улога ЗОО вртова забављала је народ током 20. вијека.

Они су добри за животиње из само једног разлога а то је одржавање. Више аспеката одржавања је присутно:

1. Његовањем животиња у вртovima оне се чувају од истребљења.
2. Истраживање дивљине и особина живог свијета помаже одржавању станишта и очувању животиња и биљака.
3. Истраживање понашање животиња омогућава да се утврди њихов начин опстанка у дивљини.
4. Установљивање болница и карантина за болесне и измучене животиње, као што је случај са медвједима који су вођени по ва-шарима.
5. Проналажење станишта за животиње које су изгубиле своје природно станиште.
6. Упуштање млађи у ријеке и језера, као и установљење и развој мрестилишта риба и гњездилишта неких птица, као и „производња” птичјег подмлатка.
7. Очување неких примјера високе дивљачи од природних непријатеља (вукови и лисице).
8. Храњење животиња у вријеме великих мразева и високих сњегова.
9. Установљење строгих природних резервата (Увац-бјелоглави суп) и рамсарских подручја.

Ако дивља популација буде инкорпорирана помоћу заточеничког васпитања, а селективна популација прерасте, тј. дође до одређеног броја онда ће већина сувоземних сисара нестати. ЗОО вртови дају сличан допринос одржавању као што је генетичко склониште и резервоар, посебно за велике кичмењаке који се налазе у ка-везима, тј заробљеништву. Прзевалски коњи ће вјероватно бити истребљени у дивљини. До сад познато да 797 примјерака постоји у

300 вртовима. Постоји нада да ће ове врсте бити враћене у њихово првобитно монголско станиште током 21. вијека. 300 ресурси за очување и истраживање су ограничени, тако да су они подстакнути да развију критеријуме који ће помоћи акцијама за одржавање биоразличитости.

Сви природњаци се слажу да „бити дио природе” ослобођене од ривализма између људског и природног свијета, доноси моралну сатисфакцију људима, за третирање природе на много хуманији начин, али и даје могућност филозофима да проучавају истинску вриједност тога питања. Један млади и елоквентни адвокат који је проучавао суштину свијета природе био је Алдо Леополд (1949) који је дао унапријед свеобухватну етику земље. Леополд је обухватио права свих ресурса, укључујући биљке, животиње и земљине материјале. Ова етика земље подразумијева да су људи имају моралну одговорност према другим људима и људским групама али и према другим врстама у које спадају биљке, животиње, земљиште, вода и ваздух. Одобравање права животињама да живе не значи да оне не могу бити кориштене као храна, али значи да треба штитити све врсте од изумирања. Ова етика требало би да буде саставни дио садашњих али и будућих генерација.

ДА ЛИ ПРИРОДА ИМА ПРАВА?

Питање о правима природе истакло се као веома актуелно и легално седамдесетих година. Касније је то питање постало све заостреније. Јавиле су се многе невладине организације за заштиту права природе. Интересантно је да су владе већине земаља, поред разних техномана и економских прагматиста, биле главни носиоци атака на права природе. Типичан примјер борбе за права природе је случај са долином Таре. Наиме, енергетичари су сагледали чињеницу да је долину Таре погодно преградити, направити моћне електране и производити струју која би се могла извозити. Ово је у један мах помогла и Влада Црне Горе. Било је замишљено да се дају концесије страним улагачима који би те објекте експлоатисали око 50 година. Сви заговорници таквог рјешења нијесу водили рачуна о бројним посљедицама по ту природу, која је, гле апсурда, међународно заштићена као свјетско добро. Те невладине организације и становништво, потпомогнути интелектуалним круговима из Црне Горе и иностранства су изузетном медијском промоцијом

помогли да се екоцид над долином Таре заустави. Бојати се да је то само одложено.

Сличан проблем је био и са Долином краљева која је најдивљији предио у Сијера Невади, Калифорнија. Компанија Дизни је жељела да претвори ову долину у ски-центар уз мултимилионско улагање. Клуб Sierra (Невада), основан 1892, увидио је да је то уништило естетску вриједност али и еколошку равнотежу овог подручја, и поднио је тужбу против владе. Клуб Сиера није могао нанијети директно штету улагачима, јер је та земља припадала држави, а она је била одговорна народу, тако да они заправо нијесу ни погријешили у својој намјери. Адвокат који је заступао Клуб је закључио да ако објекти као што је на примјер брод подлијежу закону, зашто то не би могло и дрвеће. Случај је био прослијеђен US највишем суду али је одбијен. Све у свему, дрвеће није добило своја легална права у овом случају, али се ипак дуго расправљало о етичким и правним питањима везаним за дивљину, што је на свој начин покренуло јавност у Америци.

ГДЈЕ ЈЕ МЈЕСТО ЕКОЛОГА И ЗАШТИТАРА ПРИРОДЕ?

Погрешно би било мислити да сви еколози и природњачки научници имају исте погледе. Односи између екоцентричних научника и еколога нијесу увијек били баш најбољи како би се могло мислити: еколози нијесу увијек говорили оно што би екоцентричари жељели чути. Данас многи еколози безрезервно прихватају гледиште да је природа равноправна са друштвом и на одређен начин супериорна и многи прилазе природи „зелени” у глави и срцу. Међу екологима ипак постоје значајне разлике тако да их савремена пракса разврстава у двије егрупације: *екологисти* и *енвајроменталисти*.

Међу *екологистима* се разликују радикални и умјерени еколози. *Радикални (дубински) еколози*, чији је покрет зачео познати норвешки еколог биолог Arne Neass, када је 1973. године објавио чланак који је постао клица еколошког култа. Природа има своју суштинску вриједност. Природа не припада људима и људи немају право да уништавају природне вриједности планете. Животиње имају своје властите суштинске вриједности и имају право да живе чак и ако их људи не користе. Биљне врсте треба сачувати због њихових властитих суштинских вриједности. Смањење загађења има приоритет над економским развојем. Свјетско становништво на

данашњем нивоу угрожава еколошки систем а највеће угрожавање је од стране људи из индустријских земаља, више него из било којих других. Становништво свијета је данас прекомјерно. „Ресурси” значе ресурси за жива бића. Људи неће толерисати велико угрожавање квалитета живота, али би требало да буду спремни да прихвате редукцију животног стандарда у високоразвијеним земљама. Посматрају загађивање са екосферичне тачке гледишта, не фокусирајући се на његов утицај на здравље људи него на његов утицај на живот у цјелости, што укључује услове за живот свих врста као и екосистема. Ресурси и станишта свих форми живота морају бити обезбијеђени због њих самих; ниједан природни објекат не сматра се посебним ресурсом; овај поглед води критичном уништењу људског начина производње и потрошње. Сматрају да повећани притисак на планетарни живот узрокује експлозија људског становништва. Притисак који потиче из индустријског друштва главни је узрок и смањење становништва у тим друштвима као и у земљама у развоју је императив. Заговарају одржавање културалних разлика и лимитирају утицај западних друштава на тренутно постојећа неиндустријска друштва, бране четврти свијет од стране доминације и користе локалну благу технологију гдје год се може.

Енвајронменталисти сматрају да су природне различитости корисне као развојни ресурси. Природа постоји због тога да би је људи експлоатисали по својој жељи, чак ако би то проузроковало и штете. Бесмислено је говорити о вриједностима, изузев о вриједностима за људску врсту. Животиње су вриједне искључиво као ресурси за људе. Биљне врсте треба сачувати јер имају вриједне генетске резерве важне за агрокултуру и медицину. Загађење се треба смањити уколико оно угрожава економској развој. Пораст становништва у трећем свијету угрожава еколошку равнотежу. „Ресурси” значе ресурси за људе. Људи неће толерисати велико угрожавање њиховог стандарда живота. Природа је окрутна и то је неизбежно. Заговарају технологију која ће очистити ваздух и воду и која ће загађење равномјерно распоредити; законима лимитирати могућа загађења; загађивачку индустрију радије премјестити у земље у развоју. Истицати ресурсе за људска бића, посебно за садашњу генерацију са порастом становништва. Ресурси припадају онима који имају технологију да их експлоатишу. Ресурси се неће истрошити, јер кад се почну смањивати заштитиће их висока тржишна

цијена а замјена ће бити пронађена усљед технолошког напретка. Биљни свијет, животиње и природни објекти вриједни су само као ресурси за људе; уколико људи немају користи од њих, могу их уништити. Виде прекомјеран број становништва као проблем земаља у развоју. Питање оптимума људске популације треба разматрати без обзира на посљедице на оптимум броја других живих облика. Прихватљиво је уништење дивљих насебина као нужно зло. Вјерују да се може наставити са економским растом и експлоатацијом ресурса: уз економско регулисање такси, плаћања, итд. повећавање легалних права до минималног нивоа еколошког квалитета; дати компензацију онима који користе разне еколошке ресурсе.

БИОЛОШКА ПРАВА, ЉУДСКИХ ПРАВА И УПРАВЉАЊЕ ЕКОСИСТЕМИМА

Да ли људи још увијек имају своја права у садашњем свијету екологиста? Људи су дио природе. Филозофија, имајући у виду нови бренд – екосистем прихвата ову једноставну чињеницу. Управљање екосистема појавило се 1980-их година и подржавано је од многих научника и других људи заинтересованих за животну средину. Главни циљ је да побољша и омогући разноликост врста, популација, екосистема и земљишта. То је нов и хитан модел ресурса менаџмента. Благонаклона техноцентрична верзија једноставно даје многоструку корист, подржавану од тужилаштва и управитеља, уз коју се екосистем види као систем који људи подржавају и одржавају. У овом погледу, јавно настојање за заштиту станишта и дивљине је виђено као препрека за максимално одстрањивање природних ресурса.

Много радикалнији је приступ екодeterminиста који теже да природа буде прихваћена и очувана за његово лично добро. Ова екстремна али и екстремно сензибилна форма управљања екосистемима рефлектује се наслоњеношћу на природне вриједности, као што су права животиња и социјална и културна права итд. То значи прихватање да природних поремећаји нијесу чисто чињенички јер уз њих иде и етика и друге вриједности.

Људи се труде да пронађу утицај еколошке слике и процеса, али и утицај еколошке слике и процеса на људе. Конекција између технологије и околине је добро простудирана; али не као однос између социјалног система и околине. Политика тежи да помјери са пута

административне употребе и приближи га политици која ће пробудити јавно разматрање и истраживање заједничких вриједности. Наравно, ова проширеност еколошких схватања на политичко и социјално поље узрокује тешкоће и у оквиру њих вјероватно неће бити превише важна. Менаџмент екосистема прихвата да људска права морају играти водећу улогу у политичким одлукама. Њихове стратегије морају узети у обзир људске потребе и аспирације, али морају обухватити и потребе екосистема, економије и социјалних потреба. Кључни играчи у менаџменту екосистема су научници, политичари, менаџери али и цјелокупна јавност. Јавност, тј. они који имају амбициозне интересе у очувању околине, постају више уплетени у менаџмент екосистема, као професионалци истражују право да различите групе граде природне ресурсе.

Биогеографске и еколошке идеје информишу људе о начину њиховог очувања. Кад се постојеће теорије у екологији и биогеографији промјене, очување ће бити погодније. Ова генерализација треба бити узета опрезно, док односи између еколошке науке и политике заштите животне средине не буду устаљени и уобличени. Добро је рећи да је највећа парадигма у 21. вијеку да екологија још увијек буди прилично јасну филозофску расправу.

ЗАКЉУЧАК

Постоји морална основа за давање права животињама, биљкама, па чак и самом абиотичком комплексу природне средине. Данас је понашање према животињама много боље него у прошлости. Ова наклоност према животињама је посљедица јавног иступања против окрутног начина селекције и мјера које су предузете да се спријечи трговина дивљим. Понашање према природи варира и рефелектује се у различитим видовима човјекове средине. Постоје два потпуно различита вида тј. односа према околини: екоцентризам и техноцентризам. Током 20. вијека водеће идеје екологије и биогеографије су се доста измијениле. Како се 21. вијек приближавао, тако је теоретска екологија стала раме уз раме са практичном екологијом. Еколошка питања је подстакла не само теорија о којој се разматра у интелектуалним круговима већ и пракса, политичка одредница и економско питање. Ипак, пред људима стоји још доста рада на утврђивању позиције природне средине у мисаоним констелацијама човјечанства.

ЛИТЕРАТУРА

1. Botkin D., Keller E. (2002): *Environmental Science*, University of California, Santa Barbara.
2. Brooks G. (1971): *Science, Growth and Society*, Paris.
3. Bulard B. R.: (1990): *Dumpling in Dixie: Race, Class and Environment Quality*. Boulder CO, Westwiev.
4. Callicott B. J. (1989): *In Defense of the Land Etic*, State University of New York Press, Albani.
5. Engel R. J. Engel J. R. (1990): *Ethics of Environment and Development*, Belhaven Press, London.
6. Jardin R. J. (2006): *Environmental ethics – an introduction to environmental philosophy*; Thomson Lernig Company, Wadsworth.
7. Кацура В. А. (1980): *Фундаменталное знание и законы экологии*, „Человек и природа”, Институт философии АН СССР, Москва.
8. Казанчев П. В. (1979): *Современие вопросы экологии человека*, „Методологические проблемы современной науки, Инст. философии, АН СССР, Москва.
9. Lješević M. (1997): *Geodiversity as a Condition and Expression of the Environment*; The Environment, No 1–2 Yugoslav Association for environmental Protection Belgrade, European Center for Peace and Development. UN Paris. pp 15–24. Belgrade
10. Љешевић М. (2010): *Животна средина – Теорија и методологија истраживања*, – пето издање, Факултет за примењену екологију Футура, Београд – стр. 0–624.
11. Милисављевић Д. Р. (1988): *Природна средина, идеологија и наука*, КРПЗ, Београд.
12. Neas A. (1989): *Ecology, Community and Lifestyle*. Cambridge University Press, Cambridge.
13. Norton B. (1984): *Environmental Ethics and Weak Anthropogenism*, Environmental Ethics, 6, London
14. Радзевич А. С. (1980): *Биосоцијални синтез и екологија*, „Человек и природа”, Инст. философии АН СССР, Москва.
15. Rolston H. (1988): *Environmental Ethic*, Temple University Press, Philadelphia.
16. Saigo C. (1990): *Environmental Science*, VCP, New York.
17. Shiva V. (1988): *Staying Alive: Women, Ecology and Development*, Zed Books, London.
18. Sessions G. ed. (1995): *Deep Ecology for the Twenty-First Century*, Shambula Publishing, Boston.
19. Smit L. R. (1976): *The Ecology of Man: An Ecosystem Approach Second Edition*, Harper & Row. Publ. New York-London.
20. *Environmental Impact Assesment,- Theory and Practice*, Routlege, New York.
21. Weber M. (2001): *The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism*, Routledge, London.
22. Westra L. Wenz P. (1995): *Faces of Environmental Racizm*, Rowman & Littlefield, Lanham.
23. Worster D. (1985): *Nature's Economy*, Cambridge University Press, Cambridge.

Milutin LJEŠEVIĆ

ENVIRONMENTAL AND HUMAN ETHICS

Summary

Human ethics is based on the right. Be sure that the right should be distinguished from the concept of justice as the concept of right and consequential changing with social changes, the right to develop with the development of society, and justice is a postulate that is eternal and not dependent on the social order, or of historical time. Rights are socially invention that helps people to live together. They are not the same quality with the right to have an individual. Basic rights such as the right to life are related to the individual, and performed the rights associated with the community. In fact people are trying to provide legal norms proclaimed by the crowd. Their acceptance allows the most acceptable behavior in society. This term is open to the psycho-social debate. Therefore we are talking about different forms of law, and justice is a single and unique.

Environmental ethics has a dominant position on the equal right to life of all creatures including man. The right to life of all living beings in a way exclude the right man to unlimited killing plants and animals, with no rational relationship to them. Classical ecology is based on the struggle for survival where it is justified that in order to survive a living being takes another living being in my life because it feeds his body. The human ecology of such a principle is untenable because it would justify the destruction of the weaker individuals and entire communities. It could even be the question What is the weaker one?, Do is a physically impaired individuals, or intellectual impaired individuals. These questions have long been resolved in the moral attitudes of modern civilization. Therefore environmental ethics and principles based on the struggle for survival in human ethics are not the butt.